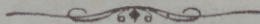

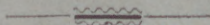
נחפשה ונחקרה

קול קורא אל הנבונים בעם המתנדבים לאסוף חמר לבנין
תולדות בני ישראל בפולין ורוסיא.

ט א ת

שמעון דובנאוו.

אדעסא

בדפוס של אנא דוכנא

תרנ"ב.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 588.

1137303

זה פלא פוסטור הלשון ^{אמ} מיאשי חוקי תלבוטל אלו הימלתיק ,
ב"ב לב קלויבטן הי"ג
לאת כ"ב איקר זאת הסתם

אממ
17
29 יאנואר תרנ"ב

נחפשה ונחקרה

קול קורא אל הנבונים בעם המתנדבים לאסוף חמר לבנין
תולדות בני ישראל בפולין ורוסיא .

זכור ימות עולם,
בינו שנות דר ודר!

תחשו תחשבו

שמעון דובנאוו.

אדעססא

ברפום של ה"ר אבא דובנא
שנת תרנ"ב לפ"ק

Нахпеса ве-Нахкера

Объ изученіи исторіи русскихъ евреевъ

С. М. ДУВНОВА.

Оттискъ изъ сборника „ПАРДЕСЪ“.

ОДЕССА,

Типографія А. М. Дыхно, уг. Почтовой и Покровск. пер. № 31.

1892.

הקמתו וחיבתו

הוא יוסף קאנימל סמולנסקי בן שמואל ורחל לאה זקוק לזכרון
הוא יוסף קאנימל סמולנסקי בן שמואל ורחל לאה זקוק לזכרון

בית הוצאה לאור
הוצאה לאור

מצבת זכרון

לנשמת אבי זקני הנכבד

ה"ר בן-ציון דובנאוו ז"ל -

אחד מבני העליה שלא מש מאהלה של תורה כל ימי חייו
עד בוא יומו כ' שבט תרנ"ב במסטיסלאוו.

הוצאה לאור

Историческо-археологическо общество

Общество историко-археологическое

С. М. ДУБНОВА

Историческо-археологическо общество

08530

Дозволено Цензурою, Кіевъ 6-го Марта 1892 года.

נחפשה ונתקורה.

קול קורא אל הנבונים בעם המתנדבים לאסוף
חמר לבנין תולדות בני ישראל בפולין וברוסיא.

זכור ימות עולם,
ביום שנת דר ודר!
(דברים ל"ב ז').

בספרי "ע"ד חקר קורות היהודים ברוסיא" ובקול הקורא הנלווה לו אשר נדפס בשפת רוסיא בסוף השנה העברה, יצאתי לעורר את הנבונים בעמנו לבוא לעזרת ההיסטוריא, לקבץ נפוצותיה ולהכין איש איש כפי כחו ויכלתו די חמר ולבנים לבנינה, למען נדע כל מה שעבר עלינו במשך שמונה מאות שנה מעת נתישבנו בארץ פולין עד היום הזה. במאמרי זה הנני פונה לכל קוראי עברית ואציע לפניהם, מלבד תמצית ספרי הנ"ל, עוד עקרים אחדים הנוגעים בדבר זה וגם פראגראמס פרטי להורות את המאספים והמעתיקים איך יתנהלו במלאכתם, איך יקבצו את החמר הדרוש, מה יעתיקו, מה יחפשו ויחקרו — ככלל באיזה אופנים יוכלו לקחת חלק בעבודה הרבה והנכבדה, אשר על ידה זבל להוציא לפעולה את הרעיון הגדול הזה ולהסיר את המסכה הנסוכה על פני תולדותינו בארץ מגורנו.

I.

"ישראל סכא" — הירעתם את הרעיון העמוק הצפון בתוך הפתגם הישן הזה? עם ישראל הוא זקן ההיסטוריא, אחד הוא בתכונת קורותיו ואין שני לו ביחס זה בין עמי העבר וההווה. זה יותר משלשת אלפים שנה מתהלך העם הזה על פני אדמות; עוד בילדות מין האנושי הציג כף רגלו על במת ההיסטוריא, עומד הוא עליה עד היום ויעמוד לנצח לנשם עמים. בפלגות בני האדם תראו עמים בלי היסטוריא כלל (הפראים והחשוכים בערבות אויא ואפריקא ובאיי אוסטרליא), עמים אשר כבר יהדו מעל במת התולדה כתום תקופת חייהם (המצריים), היונים והרומים וכדומה), ועמים אשר לא כבר נעשו לבני ההיסטוריא (עמי אירופא ואמעריקא החיים כיום הזה). ורק אחד הוא ישראל סכא אשר היה בכל הזמנים ובכל הארצות עם היסטוריי, עם עולם, אשר לעיניו חלפו ומבעו

לתהום הנשיה המון עמים וממלכות והוא עודנו חי וקום, שלם לא רק כגופו כי גם ברוחו . . .

אם נעמיק חקר ונבוא עד תכלית הרעיון הכללי הזה, עד שיעשה ברוחנו להכרה פנימית ולרגש-לב, אז נראה ונזכר כי גדול כח הרעיון הזה והרגש הנולד ממנו ורב טוב צפון בו לחווק אחדותנו בעת המבוכה ופרוד הלככות הזאת. באמת, נשאל א"ע כמה אנחנו מתקמים? איזה הם הכוחות המאחדים אותנו בכל ארצות פזורנו? הכחות האלה שלשה הם במינם: א) רגש-המשפחה, התלוי בגשמיות, בהכרה פשוטה שדם אחד נוול בעורקינו, שכולנו הננו בני אברהם יצחק ויעקב, וכך שארים וקרובים אנחנו איש לאחיו; ב) רגש-האמונה, התלוי ברוחניות, בזה שמאמינים אנחנו בעקרים דתיים ומוסריים, השונים בתכנתם או בצורתם מעקרי האמונות של עמים אחרים; ג) רגש-ההיסטוריה התלוי בגשמיות ורוחניות יחד, והוא ההכרה הפנימית שמקושרים ומדובקים אנחנו איש לאחיו זה אלפי שנה, שיחדו היינו מאושרים או אמללים, יחד נשאנו וסבלנו, בשם אחד דגלנו, בעד השם הזה ובעד העקרים הידועים נלחמנו נגד מתקוממינו, נפלנו שדורים, שפכנו דמנו ונצחנו — בכלל שבכפיפה אחת ישבנו עד היום ועבר אחד לנו. הרגש האחרון הזה אשר ימלא את כל חררי לבנו גם מבלי ידיעתנו, הוא מין הרגל שנעשה טבע שני אצלנו, אחרי כי כל הקורות אותנו במשך אלפי שנה, השאירו ברוחנו איזה קבוץ רשומים מיוחדים במינם, אשר התלכדו עם יתר כחות נפשנו ועשו בם כמעט שני טבעי, המקרב אותנו איש לאחיו ומבדיל אותנו מכל זולתנו.

נקח נא את שלשת הכחות האלה ונראה מה פעולתם ובאיזה מדרגה ישנו מותרתם. הכח הראשון — רגש-המשפחה — הועיל הרבה לאחדותנו בימי קדם, בעת אשר חדש היה אצל עם ישראל הרעיון ע"ד מוצאו ויחוס משפחתו, ובעת אשר ישב בשלוה על אדמתו; אך ברבות הימים ומגודל הפוזר והמלטולים בארצות שונות נחלש הכח הזה במהותו, ולו היה הוא העמוד היחירי אשר עליו נשען בית ישראל כי אז לא גברנו חילים. הכח היותר גדול, שהיה במשך אלפים שנה האחרונות כבריה התיכון המאחז את כל העם, הוא רגש האמונה והדת, אשר היה לנו למבצר ולמחסה נגד כל הסופות והזועות שעברו על ראשנו. כל עמל חכמינו ומנהיגינו היה לבצר ולחזק את המבצר הזה, להקיף את עקרי האמונה בגדרים וסינים רבים ולהדריך על פיהם את העם, בכדי שכל פסיעה ופסיעה של איש ישראל תהיה אחוזה בסבך דינים שונים ויישירו ללכת אל מטרה אחת ומיוחדת. אך פעולת הכח הזה תלויה בתנאים שונים, והתנאי העקרי הוא שכל בני העם יהיו מאמינים במדרגה אחת, כמו שראינו בתולדותינו מימות גאוני בבל עד מות הגר"א מווילנא.

אך אחרת נדיתה בתקופת המאה שאנחנו חיים בה. האמונה מתמעטת, הדעות הולכות ומשתנות, יש מאמינים בתורת משה ובתורה שבע"פ ומתנגדים לה ש"ע ולחומרות האחרונים, יש גם המתנגדים לרוח התלמוד בפועל או בשב ואל תעשה, ויש אשר גם עקרו מצות השליכו אחרי גגם, בעלי חופש הדעות, פילוסופים, חוקרים, מסופקים. עד שהיהודי מצמצם א"ע בתוך קליפתו, עד שהוא "יהודי פשוט" או תלמיד חכם הלך תמיד בתוך ה"א של הלכה, יוכל לחיות באמונתו העתיקה בכל פרטיה, גדריה ודקדוקיה: אך מכיון שיצא לאויר העולם מתחלת בקרבו מלחמת הדעות המובילה אותו או אל החקירה החפשית, או אל האמונה הצרופה והטהורה, אל האמונה אשר יש לה עקרין ואין לה גדרים, או גם אל ההפקרות וקלות הראש של רוב ההמון בערים הגדולות, המדמה כי זאת היא תורת "ההשכלה" לבעוט בכל מוסר וללעוג לכל אמונה ודת.

היוצא לנו מזה — שאין ביד רגש האמונה כשהוא לעצמו לאחד ולחוק בקשר של קימא את כל מפלגות בית ישראל בימינו, באשר אין אנחנו כולנו בעלי-אמונה במדרגה אחת ובדרך אחד! וא"כ הלא לפנינו עוד הפעם השאלה: במה אנחנו מתקיימים ומתאחדים כולנו למרות ההבדל בדעות ואמונות? הלא רואים אנחנו כי גם קמני-אמנה מצעירי הדור והחפשים בדעותיהם אינם פונים עורף לעמם, ולהיפך רובם אחוזים בכל תוקף בקשר הלאומי וגם לפעמים יקדשו שם ישראל ברבים וישאו חרפה ותלאה בעדו. מה הוא הכח המקרבם ומאחדם אל גוף העם, אל מחנה היראים והמאמינים, אל ההמון אשר בתומתו יחיה? מה הוא הכח אשר יעיר רבים מהצעירים וחפשי-הדעות האלה לצאת למלחמה נגד אויבינו בראש הגדוד ולהקדיש כל חייהם לטובת ישראל, לחוק אחדותנו? — הכח הזה — הוא רגש-ההיסטוריא הנזכר, ההרגל המושבע בנו זה אלפי שנה, ההכרה החרוטה בלבבנו שבכורי התולדה אנחנו. נצחיים ובני אל-מות בלאומים. רבנות זכרונות העבר, זכרונות הימים שבם ישבנו על אדמתנו, זכרונות החרבן והגלות, תלאותינו ואשרנו, שפלותנו ורוממותנו, נחלי דמנו בימי הבינים, ימי מרודינו ורגעי מנוחתנו, ספרותנו העתיקה והרחבה, וזכרון בוראיה, הם אבירי הרוח בכל עת ובכל מקום — כל אלה היו במשך הזמנים לקשר אמוץ המאחה כל קרעי ישראל למפלגותיו, כתותיו וחלקיו המפוזרים בכל ארצות תבל. הרגש הזה המורכב, כפי שאמרנו, מנשמויות ומרוחניות, נהיה כמעט לרגש טבעי — והוא הוא הניצוץ הישראלי האמתי אשר לא יתן גם לנקלה בישראל לעשות מדחה, מלבד איוה מיעוטא דמיעוטא היוצא מן הכלל. ההכרה ההיסטורית הזאת איננה תלויה לא במקום ולא בדעות או אמונות המשתנות בצורתן, אך תלויה היא רק בזכרונות העבר, אשר לא ישונה לעולם, ובהרגל שנעשה למטע שני; ולכן שזה באיכות כח ההכרה הזאת אצל מאמינים ותורנים, אצל החפשים בדעותיהם,

וגם אצל ההמון ההולך לפי תומו; ורק בכמות יש הבדל בפעולת הכח הזה, כי אלה מרגישים אותו בלי התבוננות יתרה, כאיזה חוש טבעי, ואלה מרחיבים ומחוקים אותו ע"י התבוננות וחקירה בדברי הימים. הרגש ההיסטורי שבקרבנו — כמו כל בריה נשמית או רוחנית — דורש איזה מוון רוחני לקיומו. ובמוון כזה יפרנסו אותו זכרונות ימי קדם וקורות האומה מיום היותה עד היום הזה. ההיסטוריא העברית מסוגלה באופן נפלא לנשא את רוח היהודי ולהלחיב את לבו, לפחת בקרבנו את הניצוץ הישראלי המחמם את הלב בעת אשר הקרח הנורא נמיו על ראשו...

היש לנו די ספוקנו מוון רוחני כזה? הבאמת מחככים אנו את זכרונות העבר, את דברי ימינו הנפלאים במדה הנאותה להם ולפי ערך התועלת הרבה שיביאו לנו? למורת רוחנו יתנועע על שפתינו המענה: לא!

II.

כל ימי חיינו מצטער על דבר אחד. בהשקיפי על פני הספרות העברית בכל תקופותיה, הנני שואל את עצמי: מדוע זה אבותינו אשר הרבו חקור בעניני דת ודין לא הקדישו גם השמינית שבשמינית מעבודתם הגדולה לכתיבת דברי עמנו וכל הקורות אשר עברו לנגד עיניהם? מדוע זה גבורי הרוח האלה, אבירי התורה, הותירו לנו אלפי "שאלות ותשובות", ספרי פלפול, קבוצת דינים, פירושים עה"ת ועל מפרשיה גם חקירות מדעיות ופילוסופיות, ולא הנחילו לנו ספרות היסטורית, אם לא נחשוב ל"ספרות" איזה עשרות ספרים קצרים המספרים למקושעין את קורותינו בארצות פוורינו ואשר יחסר להם הסדר והשלמות. בספרות המשנה והתלמוד, הרחבה והעמוקה מני יום, נמצא מלבד ה"סדר עולם" ו"מגלת תענית", אשר כמעט בחירות ידברו אלינו, רק גרגרים אחרים מקורות חורבן בית שני והמאורעות בא"י ובבל בתקופת התנאים והאמוראים, וגם הם מעולפים בספורי הגדה ויחסר להם סדר השנים; ולולא היה לנו היוסופן לרומים ועור ספרי היונים והרומים ואחריהם אבות הכנסייה וכותבי הזכרונות לנוצרים, כי אז לא ירענו רק דברים בודדים מקורותינו בסוף הבית השני (ע"פ "אמר ר' יוחנן" ובתקופת התלמוד. כן גם כימי הגאונים כבבל נמצא בין המון תשובות של הלכה ופסקי דינים רק אגרת אחת הרושמת בקיצור נמרץ את סדר הדורות באלף הראשון אחר החרבן — (היא אגרת ר' שרירא גאון הירודעה). וגם באלף השני מדור הראב"ע והרמב"ם עד סוף המאה העברה, נמצא בכל ספרותנו התלמודית, הרבנית והמחקרית רק כעשרות ספרי תולדה כמו "ספר הקבלה" לראב"ד, "שבת יהודה", "עמק הבכא", "שלשלת הקבלה", "קורא הדורות", "צמח דוד", "סדר הדורות" זכו, אשר כולם נכתבו בלי סדר ומשטר נכון, בחפזון ובמהירות, וכותביהם ספרו לרוב ע"פ השמועה, רשמו רק ראשי פרקים ולא פרשו פרטי דברים כעדי דאיה, כאשר

עשו סופרי הזכרונות אצל העמים. סופרי דה"י לעמים ימצאו לפניהם כר נרחב, המון חמר ולבנים, אספות קדמוניות מסודרות בטוב טעם מדורות קדומים ע"י סופרי הזכרונות (כראניסמען), אשר במשך כל ימי הבינים רשמו מיום ליום את כל פרטי הקורות שראו בעיניהם או שמעו מפי עדי ראייה וכו'. אך מה זה ימצא סופר דברי הימים לישראל בספרותנו ההיסטורית במשך אלפים שנה אחר החרבן? שברי לוחות, דברים מקוטעים, עלים נובלים, עצמות יבשות מפוזרות ומפוזרות אשר גם אם יקרבן אחת אל אחת לא תעשינה גוף שלם. חוקר דה"י לב"י מוכרח להיות פותר חידות ובורא יש מאין. ולולא באו לעזרה מקורים ספונים וממונים כתובים בש"ע וגם בשפות אחרות, או כל הצונצים והגראמטצים בזמננו לא יכלו לפעול מאומה. וגם בעת רחוקה היא עוד תמונת דברי הימים שהציגו לפנינו הסופרים האלה משלמות גמורה. למסתרי ההיסטוריא עוד גדולים חקרי לב, ורבות בשנים תעבורנה עד אשר יתגלו לפנינו כולם או גם רובם.

לו השאירו לנו אבותינו „שולחן-ערוך" של היסטוריא כמו שהגישו לפנינו „שולחן-ערוך" של דינים — או מה רבה היתה פעולת הדבר הזה על השתלמותנו השכלית והמוסרית, ומה גדול היה ערכו לענין חזק האומה! לו היתה לנו ספרות רחבה היסטורית, ובראשה ספר המכיל את כל יסודי קורותינו בכל העתים ובכל הארצות, אז ראוי היה שספר כזה יתקדש בעיני העם. בספרים כאלה יכלנו לשאוב אוימן רוח, הנחומים, חבה יתרה לעמנו, התעוררות והתלהבות, המצילות את הנפש מהקפאון השורר סביבנו. . . . זכרונות ימי הבינים ותמונות גדולינו בתקופת התלמוד, הגאונים, הרמב"ם והאברבנאל היו יכולים לפעול על נפש הקורא כמו שפועלים עליו ספרי התולדות האצורים בספרי הקדש, אשר מהם ישאבו עד היום מוסר ותנחומים כל בעלי האמונה בין היהודים והנוצרים והמחמרים. — ספרות כזאת איננה אצלנו. אבותינו לא הרגישו בנחיצותה, האמונה עם כל פרטיה ודקדוקיה היתה חזקה אצלם, ודי היה בכחה לתקן את רוח הלאום בימי צר ומצוק גם בלי עזר רגש אחר. ע"כ לא הוקירו את קדמוניותינו ולא השניחו בהן כראוי. קורות רבות ועלילות נפלאות עברו לפני עיניהם והמה צללו בעימקה של הלכה ולא התבינו אל כל הנעשה סביבם. כמו עשיר נתרן המפור את ממונו לכל רוח, כי אוצרותיו מלאים זהב ואין לו חפץ בו; ככה גם אבותינו, עשירי התולדה, המסובלים בקורות ונסיונות היסטוריים, מרוב המעשים שעברו על ראשיהם בלי הרף במשך אלפי שנים, לא השניחו אליהם, ולא שמו לבם לקבץ אותן, את הקורות האלה, לסדרן ולאצרן בספרי זכרונות, כמו שעשו יתר העמים, צעירי ההיסטוריא; ואדרבא, פרוץ אל כל רוח, עזבו רשימות מקוטעות מהמאורעות בכל פנות ספרותנו. כעומר השכחה אשר יעזבו הקוצרים לעני ולאביון. בין המון שאלות ותשובות, בהקרמות לספרים ישנים, בסליחות

ופיוטים, בדרושים וספרי קבלה וכו', תמצאו זכרונות קדומים יקרים רשומים אנג אורחא. ורובם אומרים: דרשנו! רק בפנקסי הקהלות עמלו אבותינו לפי ערך הכנתם לרשום "בעט ברזל ועופרת" מלבד חשבוני ההכנסות וההוצאות, גם המאורעות היותר נכבדים בחיי קהלה וקהלה, אך רוב הפנקסים האלה ודוקא היותר עתיקים היו לטרף לשני הזמן ואבדו; וכוני התולדה יחפשו וישתדלו כעת להציל מכליון את יתר הפליטה.

III.

חכמי ישראל במערב אירופא היו הראשונים אשר יצאו לעורר בלב אחיהם את הרגש ההיסטורי, בהבינם גודל ערכו לעתידות עמנו. זה כיוכל שנים החלו החכמים האלה לקבץ בידים חרוצות את כל נדחי תולדותינו, להציל מאבדון שרידי העבר ולבנות כמו רמים את מקדש ההיסטוריא. החכמים רש"י ראפפורט וצונץ הניחו את אבני הפנה לבנין זה, יאָסס, שד"ל, סאלוואדאָר, פראנק, יעללינגעק וחבריהם בנו את קירותיו, והבונה הגדול גראַמץ הציב דלתיו וישכללהו בכל פאר והדר, ובכל זאת, גם אחרי אחד עשר הספרים הגדולים שהקדיש גראַמץ לתולדות ישראל, עוד לא נשלם הבנין, כי עוד רבים הם החוקרים המגלים מקורים היסטוריים טמונים ונעלמים ומרחיבים את גבול התולדה בפאקטים חדשים, כמו האגודות "מקיצי-נרדמים", "חברת דורשי חכמת עבר" בפאריז, ומלומדים הרבה המעמיקים חקר בקדמוניות עמנו ומחדשים בכל יום מעשי העבר.

ורק בקרבנו, יהודי פולין ורוסיא, עוד לא התעוררה התשוקה לחשוף את מסתרי תולדותינו. לדעת מה היינו, איכה הגענו אל מצבנו הנוכחי ואיך חיו אבותינו במשך שמונה מאה שנה מתחלת ישוב היהודים בפולין. לפעמים ישאני לבי להאמין כי יחסר לנו רגש-ההיסטוריא לגמרי. ככושיים היינו, כפראי מדבר שאין להם היסטוריא כלל, כצוענים שכל חייהם בהוה ואין להם עתיד ועבר. קדמוניותינו הנשגבות ורבות העלילה לא נחפוץ לדעתן. וגם המעטים יחודי הסגולה השואפים להכיר את צורת העבר, ידעו ממנו רק דברים מקוטעים ומקרים בודדים. ידעו לנו מ"וין מצולח" ומיתר הספרים והמאמרים המעטים אשר נער יכתבם, שהיתה אצלנו ר"ל גזרת ת"ח ות"ט, שבימי הגאונים רש"ל ורמ"א היתה קרן עמנו רמה בפולין, שבליטא בדרו הש"ך ואחריו היו רבנים וגאונים גדולים, שהיה אצלנו באיזה עת ובאיזה מקום "ועד-ארבע-ארצות", שבאוקריינא נפלנו לפי חרב ביד הקאזאקים והיידאמאקים, שבמאה ה"ח קמו המינים הפראנקיסטים, ואח"כ פשטה המלחמה בין החסידים והמתנגדים וכו' וכו'. אך כל אלה הם ראשי פרקים שאין ביניהם כל סדר וקשר הגיוני או מעשי. היודע רק אלה דומה הוא לאיש שלא קרא את כתבי הקודש מעולם ולא

ידע מכל המסופר במ ורק זאת שמע ששם הפרשה הראשונה הוא „בראשית“, השניה „גח“, השלישית „לך-לך“ וכו'. ככה גם אנחנו נדע מקורותינו רק שמות הפרשיות ולא תוכנן העקרי; השם נגלה לנו והעצם מכוסה ממנו. אין אנו יודעים ע"פ הסדר גם פרק אחד מהולדותינו. אין לנגדנו תמונת העבר ככל פרטיה; קבוץ המקרים עם כל קשוריהם, סבותיהם ותוצאותיהם— כל אלה כחידה לנו. כתמול אנחנו עלי ארץ, כחדשים מקרוב באו, ובדיוק יתאמת בנו מאמר החכם ציצעראן: „מי שאינו יודע את קורות העבר שלו הרי הוא דומה לילד כל ימי חייו“. מוזר הוא לראות ילדים זקנים כמונו, ילדים בני אלפי שנה, יודעי ספר, הוגי דעת, אבירי ההיסטוריא, גבורי העבר, אשר לא יחפצו לדעת את העבר ויפחדו להביט לאחוריהם!... כח אחד נסתר ונפלא יש לנו והוא ההכרת ההיסטורית, אשר בידה לחזק את רוח הלאום ולהצילהו מכל הרוחות המזיקות הנושבות בימינו, ואנחנו מואסים בהבח הזה. אין במשכילינו לא מתשוקת הדעת של החכמים והחוקרים, ולא מרגש ההתרוממות של מורי העם ומדריכיו, רופאי הנפשות, המכירים כל צרכי הרוח ומכאוביו ומקרימיהם רפואה למכה:

גדול עוננו מנשוא! חטא חטאנו נגד ההיסטוריא. כבר באה העת לחננה ולקומם שרידי חרבותיה. עת לחונן את עפרה ולקבץ אבניה, אבני קדש, המושלכות בראש כל חוצות. עת לעורר ישנים, לאסוף נדחים, להחיות את העצמות היבשות. עלינו לזכור כי „העצמות האלה כל בית ישראל המה“, כל קבוץ הדורות אשר היו לפנינו, אשר הנחילו לנו את צלמם וצביונם, את מדותיהם, את הנהגותיהם ודעותיהם— את כל עצמיותנו כמות שהיא. עלינו החובה לפתור את השאלה הגדולה: מה היינו? למען נוכל לדעת בשכל ברור וע"פ הנסיון מה אנחנו בהוה ולאן אנחנו הולכים בעתיד.

ואם תאמרו: איכה נעמים על עצמנו את המלאכה הגדולה הזאת ואיפה נקח חמר ולבנים לבנין ההיסטוריא, מה נאסף, מה נחפש, איה הם מטמוני המסתרים אשר עלינו לגלותם? חכו נא לי כמעט רגע ואזרכם כפי קוצר הבנתו. אך טרם אקרא לפניכם בשם את המקורים אשר מהם נוכל לשאוב כל יסודי הולדותינו, אציע לפניכם בקצור סדר התקופות שעברו עלינו בפולין ורוסיא מימים קדומים עד הזמן הזה. טרם נצא ללכת בדרך לא סלולה עלינו להבין מפה קצרה עם רשומי המקומות הנודעים לנו בשמם, למען לא נתעה מני אורח ונדע איך לאחוז דרכנו ישר אל המטרה הדרושה.

IV

לפי מצב ידיעותינו המעטות נוכל כעת לשער קרוב לאמת שמיום נושכנו בפולין עד הומן הזה עברו עלינו שש תקופות. נעווב נא לארצ־אלגים מובהקים את פתרון השאלה הכבדה: מאין באו ראשונה היהודים לפולין ורוסיא - מארצות המערב או מארץ הכוזרים והקרים? ונקח ליסוד תולדותינו כדבר מאומת שבימי מסע הצלב הראשון (תתנ"ו לאלף החמשי, 1096 לספד"ג) באו פליטים רבים מאחינו הנרדפים כבעהמען ואונגריא לארץ פולין הקרובה והשוקמה ונישבו בה בערי גנעוין, פוזין, קראקא וכו'. הגולים האלה לפי הנראה עשו למו בפולין דירת קבע והחלו להתרבות ולהתפשט שם מראשית המאה הי"ב לספד"ג, כי חיו שם בשלוה בחסדי המלכים מעמשיסלאוו הוקן, לעשקא וכו', עד כי רבים מהיהודים הנרדפים על צואריהם במדינות הקרובות נהרו לפולין ויתישבו שם. תקופת ההתישבות וההתקבצות הזאת חמשך לערך מראשית המאה הי"ב עד שנת 1264 (ה' כ"ד ליצירה), שבה הואיל הנסיך באלעסלאוו החסיד בקאליש לתת ליהודי פולין את הפריווילעגיא הראשונה אשר היתה מאז לחק ולמשפט במצבם האזרחי תחת ממשלת פולין. מהשנה הזאת תחל התקופה השניה - תקופת הפריווילעגיות - בחיי אבותינו, שחיו בצל מלכי פולין לא ע"פ מדת הדין, רק ע"פ מדת הרחמים (נחוץ להוסיף כי המדה האחרונה הזאת מקורה היה באתערותא דלתתא, ובכסף מלא שלמו אבותינו בעד כל הצדקות והחסדים שגמלו להם חוסיהם). כן רואים אנחנו בשנת 1343 את המלך קאזימיר הגדול מאשר ומקים את חק באלעסלאוו הנזכר ומוסיף עליו נופך משלו; גם הראשון לנסיכי ליטא זוימאלד נתן הורמנא דמלכותא ליהודי ליצק, בריסק וטראק בשנת 1388 להתנורר באשר יחפצו ולעסוק במשא ובמתן ובכל המלאכות באין מפריע! בימי קאזימיר הרביעי בפולין והנסיך אלכסנדר יאגעלאן בליטא (1495-1455) רואים אנחנו איזה מבוכה בחיי היהודים. מארצות המערב באה קנאת הדת ותעורר רוח שנאה בלב הפולנים נגד היהודים. אך לא ארכו הימים ורוח קטב זה חלף ועבר: הכומר קאפיסטרנא צורר היהודים נכחד מנו ארץ, והיהודים הנגרשים בשנת ה"ה מליטא עיי הנסיך אלכסנדר נמלטו רובם לפולין, אשר שם קבלם בצל מלכותו המלך יואן אלברעכט, ואח"כ במות אלכסנדר ובעלות על כסאו המלך סיגזימונד הראשון שבו הגולים לליטא וישבו שם במח באין מחריר.

מימות סיגזימונד הנזכר תחל התקופה השלישית בחיי היהודים בפולין, ליטא ואוקריינא - היא תקופת עליה (משנת 1506 עד שנת 1648, או משנת רס"ו עד גורת ת"ח ות"ט). מצב ישראל הולך הולך וחזק בחומריות וברוחניות. היהודים אחוו אז בכל ענפי המסחר והמלאכה ורבים מהם היו קרובים למלכות. בקלותיהם ובבתי

כנסיותיהם היו חפשים מעול חוקי הארץ והתנהגו ע"פ אמונתם ודתיים באין מפריע. הרבנים, ראשי הקהלה והדינים משלו בעם בכל עיר ועיר, וגם יסרו אסיפות גדולות כמו ועד-ארבע-ארצות או ועדי מדינת ליטא, שהיו כמו סנהדרין בלשכת-הגוית והיה להם כח לשפוט את ישראל שבמלכות פולין ולגדור גדר, וכל הדבר הקשה יביאו אליהם (דברי ר' נתן הנובר ב"ין מצולה). גם אור התורה נגה על היהדות בפולין וליטא: "בכל קהלה וקהלה היו תופשין ישיבות" ואלפי בחורים עסקו בתורה, בגפ"ת ופוסקים, תחת השגחת ראשי הישיבות. אנשים נודעים לשם עמרו או בראש העם, כמו הגאונים מהרש"ל, מהר"ם מלובלין, מהרש"א, הרמ"א, הש"ך, ספרות דתית רחבה נבראה והמצב הרוחני של יהודי פולין משך עליו עין כל גם בארצות המערב. מארץ אשכנז נהרו תמיד המונים היונים פליטי ישראל לפולין, שם מצאו מנוחה מחמת המצוק ומוון מספיק לגופם וגם לרוחם... האצו היססו האצו ישיבותיהם

ימי השלוח האלה נפקו. בצאת הקאזאקים תחת מנהיגם באגראן חמעלניצקי לתת את ישראל למשסה בכל ארץ אוקריינא וברוב ערי פולין, ליטא וואלין. פה תחל התקופה הרביעית - תקופת הירידה החצונית בחיי ישראל במדינת פולין (נמשכת משנת ת"ח עד כבישת ארץ פולין ביד רוסיא בשנת תקל"ב, או משנת 1648 עד 1772 לספה"נ). המצב האזרחי של ב"י בערי פולין ירד עשר מעלות אחרונות, מספרם נתמעט באופן נורא מאד, עד שלא יאומן כי יוספר, שאחרי גזרת ת"ח ות"ט נותר באוקריינא רק החלק העשירי מתושביה העברים שהיו בה מקודם, והשעה החלקים הנותרים נפלו לפי חרב הקאזאקים או כשבי הטאטארים והרבר הוא מאומת ע"פ מספרים נאמנים לקוחים מן ארכיווי ערי וואלין ופאדאליעו).

אוקריינא הקאזאקית המשתרעת משמאל הרניעפער הקיאה את היהודים כלה. בפולין נתרששו היהודים מאד בנפול גאון אציליה ועצמת מלכיה, ורק בליטא וברוסיא הלבנה היה עוד מצבם איתן כמקדם; לרגלי הירידה החצונית באה גם איזו ירידה רוחנית רק בערי הנגב הקרובות אל החלל כמו בפאדאליעו, חלק וואלין, נאליציא, אך לא בליטא ובפלבין פולין הסמוכים לה. בליטא לא פסקו מלעכוכ בתורה, תלמוד, פוסקים, קבלה עיונית ומעשית; פה צמחו רבנים וגאונים, מגידים ומקובלים, אשר אם כי היו נופלים באיכותם מגדולי הדור של הרש"ל והרמ"א, אך בכמותם גדלו הרבה. ממשלת הקהל היתה חזקה ותקיפה, וגם ועד-ארבע-ארצות וועדי ליטא לא חדלו מלמלאות את תפקידם במשך כל התקופה הזאת עד שנת תקכ"ד, שאז נבטלו לגמרי ע"י חק המלך סטאניסלאוו פאניאטאווסקי. התנועה הרוחנית בעמנו בימים ההם היתה חזקה מאד. המשיחות של שבת-צבי הרעישה את לב יהודי פולין, ורבים מהם נתנו גם אחרו מות משיח השקר הזה להאמין בגבויאו וילכו אחרי ההבל. נתחברו לכת הש"צ אשר באה ממורח, מערבות אויא ושורקיא, לארץ הצפון

ונהפשטה שמה ברוב ערי פאדאליע ונאליציע למרות כל חרמות הרבנים והועדים. משרש נחש זה יצא הצפע יעקב פראנק וסיעתו אשר בראו חדשה בישראל: דת יהודית-נוצרית, ובעזרת כומרי פולין ואציליה חפצו לכיף את אחיהם המאמינים בתומם לקבל עליהם את הדת החדשה הזאת. ... בעת ההיא נולדה החסידות הראשונה, בת הבעש"ט והמניד ממעזריטש, אשר בתחלתה יצאה כעין שיטה חדשה ועמוקה שמטרתה היתה לכונן את האמונה על מוסדות הלב וההרגש תחת הראש והשכל שהלומדים והתורנים השקיעו כס את כל אמונתם, אך אחרי כך נמתה השיטה הזאת מדרכה ותלך ארחות עקלקלות, שטתה אחרי הצדיקיות ובעלי-המופתים (מלכר כת החב"ד בימי רבם הזקן כירוע). בקץ התקופה שאנחנו עומדים בה החלה המלחמה העצומה בין המתנגדים והחסידים אשר תמלא אחד מהפרקים היותר מצוינים בתולדותינו. בשנת הקב"ח יצאה ללהב גזרת אומאן והחידאמאקים, אשר במשך יותר משלשים שנה החרירו את מנוחת היהודים בערי הנגב, ובימי גאנאטא וועלונאק חפצו להביין להיהודים שנואי נפשם מטבח חדש ונורא כמו בזמן חמעלניצקי. אך ימי ממלכת פולין היו ספורים: כעבור ארבע שנים נקרעה הארץ לקרעים והרבה ממחוזותיה נספחו לרוסיה, פרוסיה ואוסטריא. וזה היה בשנת תקל"ב (1772).

משנה זו עד שנת תקנ"ה (1795) תמשך תקופה קצרה, שהיא כעין ביין השמשות בחיי היהודים. לממלכת פולין היו השנים האלה עת מבוכה ותבוסה, שעת הגסיסה האחרונה, "זמן הקרעים" יקרא לה, כי עוד שני קרעים עשו ממלכות אירופא בארץ פולין בשנת תקנ"ב ותקנ"ה, עד שחללה הארץ הזאת מהיות לגברת ואדונים זרים בעולה. להיהודים היו השנים האלה עת המעבר, כי או נחפזו מנתיני פולין לנתיני רוסיה ומעוטם לנתיני אוסטריא ופרוסיה. מהתקופה הזאת מתחילות קורות יהודי רוסיה - ופרק חדש בתולדותינו.

הפרק הגדול ורב העלילות הזה, אשר תחלתו נעוצה בימי ממלכת הקיסרית יעקאטערינא השניה וסופו בימינו, יתחלק ג"כ לתקופותיו השונות, כמו תקופת יעקאטערינא והקיסר פאול, ימי ממלכת אלכסנדר הראשון, ממלכת ניקולאי הראשון, ומנו של אלכסנדר השני. במשך מאת השנים האלה שניים רבים ועצומים נעשו בחיי ישראל החצונים והפנימים - ולא פה המקום לפורטם, כי ידועים הם בעקרים לכל קורא נבון. ופרטי הקורות וכל המעשים אשר הסבו בשנים הנוכרים יכתבו בארובה בספר ההיסטוריא ויעמדו לנצח לזכרון לדור אחרון.

V.

הנה ראייתם את מפת הארץ שהולכים אנחנו לתור אותה. מעטים המה מאד רשומיה וקויה של המפה הזאת, בי מעטים הם המקומות, הגבעות, הנחלים והיערים

אשר נרעם בשם. צורה אנחנו רואים, והחמר המלא אותה לרוב נעלם מעינינו. בשימון הננו תועים, בין חרבות קדם, במדבר שממה, ורק לעתים רחוקות ינלה לנגדנו מעין נובע מים חיים. רואים אנחנו שהמדבר הזה היה בימי קדם ארץ נושבת, מלאה ערים ואנשים, שאון ותנועה, המון יצורים חיים; ועתה רק בקעה מלאה חרבות ועצמות יבשות נגר עינינו. התחפצו, אדוני. שהמדבר הזה יתפך מחדש לארץ פורחת, החרבות לערים וכתים, והעצמות היבשות לאנשים חיים, אם לא בגשמיים, או ברוח, בדמיון, ברגש? התחפצו לראות באספקלריא המאירה כל חיי אבותינו ומעשיהם, כל הקורות אותם כמשך שמונה מאות שנה? בידכם להשיג את החפץ הזה. ומה זה נעשה? — תשאלו, הנוכל לברוא יש מאין? — תוכלו, ולא מאין, אך מיש. הנכם רואים מדבר מלא חרבות, בקעה מלאה עצמות, קבצו נא את שרידי החרבות האלה, את העצמות היבשות שאתם רואים, הקריבו אותן אל אחת; לקטו אבנים מעיר ההרס, אל תותירו מאומה גם חרס אחד, כי הכל מוכן לבנין. או יבואו בוני התולדה ויפיתו רוח חיים בהמון הרסיים האלה, יחלקו ויעשו סדר, יחברו את הנפרדים, ויפרידו את הרכיבים, ואחרי עבודה רבה — והנה לעיניכם בנין עתיק יומין, בנין העבר ככל פרטיו ודקדוקיו, או תראו דבר נפלא: גם תחית המתים בעולם ההיסטוריא, או תוכלו לפתור את השאלה הנכבדה: מה היינו?

אך אל נדבר בחידות. הנכם חפצים לדעת, איה הם המקורים אשר מהם נובל לשאיב ידיעות ומעשי העבר, ואיפה נקבץ את כל החמר הדרוש לבנין דברי ימינו מימי קדם עד היום? הבה ואפרט לכם.

מקורי ההיסטוריא שלנו שנים הם במינם בכלל: 1) מקורים עבריים; 2) מקורים בלשונות אחרות. לסוג השני יחשבו: התעודות (דאקומנטים) החרבות המונחות בארכיונים של הממשלה, כמו בפטרבורג, ווילנא, קיעוו, וויטעבסק ויתר הערים הגדולות בתחום מושב היהודים; ספרי הדינים של מדינות פולין, ליטא ורוסיא וספרי הזכרונות של הארצות האלה, וגם כתבי-יד המונחים בידי אנשים פרטים, מהתעודות הנמצאות בבתי הארכיונים הרבה ראו אור הדפוס ומפורזות הן בספרים ומאספים היוצאים לאור ע"י הועדים לחקר קדמוניות רוסיא (Археграф. комиссія) שנוסדו מטעם הממשלה בפטרבורג, קיעוו, ווילנא, גם בספרי חכמים פרטים, כמו בקובץ החכם הפרופיסור בערשאדסקי וכו'. כפרט דברתי על המקורים האלה בספרי הנזכר למעלה בשפת הרוסיא והקורא החפץ לדעתם יקחם משם. וכעת נפנה אל המקורים העברים, שערכם ההיסטוריי גדול הרבה מאד מערך המקורים בשפות העמים, ואשר מהם יהר ופנה לבנין תולדותינו.

המקורים האלה שלשה הם במינם: א) מקורים שבכתב; ב) מקורים נדפסים;

ג) מקורים שבעל פה. היותר נכבדים בהם הם: א) המקורים שבכתב, הנחלקים לשני סוגים: 1) הפנקסים.

מימים קדומים נהגו אבותינו בכל קהלה וקהלה לרעום בפנקסים את כל הנעשה בקהלותיהם, בחברותיהם או בנתי כנסיותיהם בעסקי הכלל, ולפעמים רשמו לזכרון גם את המקרים היותר נכבדים בחיי כלל האומה, את הנפלאות, הנסים והפורעניות שנעשו להם בימים ההם, ורשימות כאלה מתחילות ע"פ הרוב במלים: "בנים יולדו ויספרו לדור אחרון", או "כתוב זאת בעט ברזל ועופרת לזכרון" וכדומה. אחרי שהתכוננה ממשלת הקהל בחיי אב"י בפולין וליטא תחת צל מלכי המדינה, נסיכה ואציליה, אחרי שנעשו סררים נכונים וחוקים בהנהגות הקהלות, ובכל עיר ועיר נוסדו חברות ואגודות למטרות שונות, היו הפנקסים בעין ספרי הפקודות להממשלה (официальные актовые книги), וכס נרשמו הברירות של ראשי הקהל ומנהיגיו, תקנות החברות, ההוצאות וההכנסות, שמרי המכירה והקניה וכו'. ע"פ היכנס יתחלקו הפנקסים לשלשה סוגים:

א) פנקסי הקהל, הנמצאים בערים הגדולות כתבנית פֶּאָליא ובערים הקטנות כתבנית in 4°, מוצאם עתיק ימים הוא מאד, יש יכוד לדבר שכבר במאה ה"ד, זה כחמש מאות שנה, היו בקהלות שונות פנקסים כאלה *). אך במשך הימים נאבדו רבים מהפנקסים העתיקים האלה מסבת המנהג הרע להוציא ישן מפני חדש, לבטל את ספרי הפנקסים הישנים אחרי אשר תמו בס כל העלים לכתובה ולהביא חדשים במקומם. רוב הפנקסים הישנים הנמצאים אצלנו כיום הוה הם ממאה ה"ח (משנת ת"ס עד תק"ס) ורק מעט מהם מגיעים עד מאה ה"י (משנת ש"ס עד ת"ס). תוכן פנקסי הקהל הוא: א) רשימות "התמנות הקהלה" או נבחרי העדה, המנהיגים בעם בתור "אלופים", "ראשים", "טובים", "גבאים", דינים וכו' (התמנות כזאת היתה נעשית ברוב הקהלות אחת לשנה בחוה"מ של פסח, וראשי הקהל היו מתחלפים משנה לשנה); ב) רשימות המסים שהמילו ראשי הקהל על הצבור לשלם לאוצר המלכות או לאוצר הקהלה בעצמה; ג) תקנות שונות שעלו במוסכם באספת הקהל ואשר על פיהן נסדרו עניני הנהגת הצבור הן כדברים שבממונות הן בעסקי אמונה ודת; ד) החלטות בתי דינים או פשרות הנוגעות לעסקי אנשים פרטים, לחוקה, חוקת ישוב, פרעון דוכות וכו' וכו'; ה) כרוזים וחרמית מטעם פרנסי הקהל והרבנים נגד אנשים פרטים, אשר נטו מדרך האמונה או "פערו פיהם" ולא חפצו "לציית" לפקודות הראשים ואלופי העדה; ו) רשימות הענינים שדנו בהם באספות כלליות

* בראש העודה אחת משנת תס"ח הנושמה בפנקס של חברה קדישא ישן בק"ק מסטיסלאוו מצאתי רשום: "העתק מפנקס קהל הישן שנרשם עליו הפרט ה' אלפים מאה ושמונה וחמשים לברואת עולם". הפרט הזה עולה לשנת 1398 לפנה"ס.

של פרנסי הקהל, גם רשימות ההכנסות וההוצאות, החובות והתשלומים של הקהלה לכל סעיפיהם; ז) ספורי הנסים והנפלאות או הצרות והפורעניות שבאו על כלל הקהלה ושלזכרם קבעו יום הלולא ושמחה או יום תענית וקינה ככל שנה ושנה. הרשימות ממין האחרון הוזה נכבדות ויקרות הן מאד לידועת ההיסטוריא, אך גם התקנות, ההחלטות והרשימות הנקובות בסעיפים הקודמים גדול ערכן בתור חמר היסטוריי, כי על פיהן נוכל לדעת את סדרי הנהגות הקהלות והחיים המדיניים של בני בארצנו ככל פרטיהם.

ב) פנקסי החברות, כמו חברה קדישא, חברה לוויה, בקור חולים, צדקה גדולה וכדומה. מהיותר מצויים ועתיקים במין הזה הם הפנקסים של חברה קדישא, כי אין לך עיר וקהלה בישראל שלא היתה בה חברה כזאת מראשית דתישבות היהודים שם עד היום הזה. פנקסים כאלה עולים הם במספרם על מספר פנקסי הקהלה, באשר האחרונים היו נהוגים רק בימי ממשלת הקהל, והאחרונים נהוגים בכל עת ובכל מקום. בפנקסים של הח"ק היו נרשמים מלבד דברים הנוגעים לעסקי החברה והקנותיה בפרט, גם המקרים הנוגעים לכלל הקהלה, וגם ספורי הצרות או התשועות שעל פיהן נהגו צום או חג בקהלה, כמו בפנקסי הקהל. - רשימות כאלה נמצאות לפעמים גם בפנקסי יתר החברות, ונחוץ לחפש אחריהן ולקבצן בשקידה יתרה.

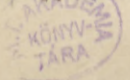
ג) פנקסי הועדים ופנקסי המדינה - הם היותר נכבדים לידועת התולדה. בראשם יעמדו הפנקסים של ועדי ארבע-ארצות שפעולתם נמשכה ב' מאות שנה מימות הרש"ל (לערך שיל לביע, 1570 לספה"ג) עד שנת תקכ"ד, שאז נכטלו מטעם ממשלת פולין. עד הנה לא ידע איש איה מקומם של הפנקסים האלה, אם נאבדו לגמרי או מונחים הם בקרן זוית ונסתרים מעין רואה, רק תקנות בודדות מהם נעתקו בעתות שונות ונרפסו בתור הוספות לספרי שו"ת ופוסקים רבים, וגם נכתבו בפנקסים של קהלות אחדות כפולין, אשר משם לקחום איוה חוקרים כותבי לע"ז מימות הסופר צאצקי עד ימינו. - אחרים יבאו הפנקסים של הועדים דקהלות ליטא. רובי התקנות שהיו נרשמות בפנקסים אלה משנת שפ"ג עד תקכ"א, נצלו מכליון ונשמרו עד היום (קובץ התקנות האלה, אשר מספרן עולה ליותר מאלף, ישנו בעקה"ם של אנשים פרטים בהעתקות שונות, וגם בעקה"ם של בהכ"נ לנאורים בווארשא. ששם ראיתיו) - ועוד שלישי למין זה - הם פנקסי המדינה או הגליל, שבם נרשמו התקנות הנוגעות לעסקי איוה קבוץ קהלות רבות, שסרו למשמעת אחת מהקהלות הגדולות והראשיות כמו בריסק, ווילנא, לובלין, קראקא, אוסטראה, פאלאצק, מאהליב וכדומה. בערי הפלך האלה החועדו לעהות ידועות דאשי כל הקהלות הסרות למשמעת הקהלה הראשית להתייעץ

על עסקי הכלל ותקנות וע"י המדינה האלה היו נרשמות בפנקסים מיוחדים.
רבות מהתקנות מנין הזה נזכרות בפנקבי הקהלות המצויים בידינו, אך פנקסי
המדינה בעצמם עוד עין לא ראתם, וההרישה והחקירה אודותם נחוצה היא מאד.
לו עלתה בידינו לצבור את כל הפנקסים של כל הקהלות, החברות והועדים
בכל הזמנים — או לא היה לנו לדאוג לערירות ההיסטוריא, ויכולנו להשלים את
בנין ההולחה בזמן קרוב. אך מודעת הוא שרוב הפנקסים היותר עתיקים והיותר
נחוצים להתולדה אבדו כבר מסבת הטלטולים, השריפת, החורבנות וכל הצרות
התכופות שעברו על אחיבי. רבים מהם נדונו כנגזיה או היו מתגלגלים כמה מאות
שנה בקרן זיית בעלויות גני הבתים, במרתפים, בפנות בתי המדרש, בין המון
„שמות“ קרועים וניירות ישנים אשר אין חפץ בהם, וכן עברו ובטלו מן העולם. גם
בעת מתגלגלים אלפי פנקסים ישנים תחת שואה, בבת אנשים פרטים, שבאו להם
הפנקסים בירושה מאבותיהם חרבנים או נכאי ופרנכי הקהלה, והם אינם מכירים
ערבם כלל, וישליכום בארד מחורי הכית לטרף לשני העכברים, וכני הבית לפעמים
יקרעו מהם קרעים לצרכיהם ואראה בנחמה אם לא ראיתי בבתי אנשים „נכבדים“
פנקסים עתיקים במצב גורא כזה, האמת נתנה להאמה, כי ישנם ג"כ פנקסים ישנים
אשר בעליהם, רובם מחלוקי קדש: רבנים, גבאים, שמישים ושימו עליהם שמירה
מעולה, וידאנו מאד שלא תשלוט בהם עינא כישא, כי נצרכים להם מאד הפנקסים
האלה בתור ערובה או אות-כבוד מאת הקהלה, פמשך העת שיצארו במשמרתם
בעבודת הצבור, אך השמירה הזאת גזרה מוחלטת היא, כי „טומרים“ כאלה לא
ופליטו טרפם מפיהם ויסתירו במחשכים את הפנקסים אשר בידם; ואם האמרו
להם שנחוצים הספרים האלה למטרת ההיסטוריא, או ילענו לכם ויניעו בראשם:
מה ראתם לשמות כוזב? — באופן זה או באופן אחר והפנקסים הולכים לאברון
ומספרם ימעט משנה לשנה, ואם לא נחוס על שארית הפליטה ולא נתאמץ לקבצם
ולהעתיקם בעוד מועד, או לא יארבו הימים וגם פנקס אחד ישן לא ימצא בנבול
ישראל. טוב קדוש עלינו לגשת בלי התמהמה אל העבודה הגדולה הזאת — לקבץ
נדחיו מכל הפנות שהם מפוזרים שם, לחפש אחרי המקורים הנזכרים בחורון
ובחדקין, לגלותם, לחפץ עליהם אור, ולעשות נפשות להתולדה. האמצעים לזה ופרטי
האופנים איך לחקור בפנקסים ולהעתיק מהם את כל הנדרש אפשר בפרק הבא,
ועתה נפן אל יתר המקורים הנחוצים לבנין תולדותינו.

(2) כתבי-יד שונים, כיכתובים ואגרות הנוגעים

לקורות ב"י בפולין ורוסיא,

כחשאלו את אחד מבעלי-הבתים המיוחסים או מהעשירים הוקנים; אם יש
בידו איזו כתבים עתיקים ומה תובנם — היו בטוחים כי אחד מעשרה הנשאלים יענה

לכם: "יש ויש, אך מה כתוב כם לא אדע - הנם טמונים משנים קדמוניות בארגזי ולא שופתם עין רואה מהיום שבאו לי בירושה ביחד עם יתר החפצים". ואם תקבלו רשיון מבעה"ב לעיין בם. אז תראו חבילות חבילות של ניירות, בנייהם הרבה אשר אין בהם חפץ, כמו חשבונות ישנים, מכתבים ע"ד עסק ומסחר, גם חרושים בנפ"ת ושו"ת שהריצו איש לרעהו הרבנים כו'; אך בין הניירות האלה תמצאו לפעמים איזה כתב-יד עתיק ימים הנוגע רובו או כולו להיסטוריא, אגרות ע"ד עסקי הכלל, העתקות מכרוזים וחרמות, או ספורי נסים ונפלאות שנעשו לאבותינו באיזה קהלה בימים קדמונים. כל שורה ושורה בכתבים כאלה מרגלית יקרה היא להיסטוריא, וכמה מרגליות כאלה מושלכות באשפה, אין יודע מהן, אין מאספן, אין דורש להן, עד שתאבדנה כליל ולא יהיה זכר למן. וזכר אני שבימי ילדותי ראיתי בעיני וקראתי ספר אחד גדול בכתב-יד, אשר מחברו יספר בו כעד-ראיה את כל הקורות בק"ק אחת את ב"י בימי הקיסר ניקולאי - ספור נכבד ונפלא במינו. והנה הספר הזה התגולל כמה שנים אצל אופה-פת אחד אחורי התנור והכירים וברבות הימים נאבד לגמרי, ולרוק היה כל עמלי אח"כ להשיגו. כן ילכו לטמיון אלפי כתבים נחוצים ויקרים מאד לבנין התולדה ואוצרותיה הולכים הלך ודל. לא בוני ההיסטוריא אנחנו, אך מקברי ההיסטוריא. כפוי טובה אנחנו להעבר, משמידים אנחנו את זכרונותינו ומשכחים אותם מלב... מי יערוב לנו שלא נמצא בין המון הכתבים המתגוללים בארגזי אנשים פרטים אבני-פנה להתולדה, ספרים כמו "יון מצולה", "מנילת עיפה" וכו', אשר יפיצו פתאום אור בהיר על תקופה שלמה מחיינו! *) כמה מאורעות ומעשים גדולי הערך, כמה חתיכות של היסטוריא קבורות בהמון הכתבים האלה! כמה נסתרות התגלגלה כמה חידות תפתרנה. אם נקח עלינו העבודה לחפוש ולחקור, לערוך ולסדר את כל התלתי-תלים של כתבים המונחים בקרן זוית, לצרף סיניהם, להוציא את אבני החן והמרגליות היקרות הצפונות בהם! חוב קרוש הוא על כל איש ישראל שיש בידו איזה כתב-יד עתיק, להוציאו ממטמונים ולגלותו בקהל, כדי שיצטרף אל החמר הנקבץ לבנין התולדה ולא יעלה בתדו. בעת אשר יוכל להביא תועלת רבה ולגלות נצורות בדיעה העבר.

להמקורים שבכתב יחשבו גם כן ערדי המציבות העתיקות שנוכל גם היום לראותן בבתי-הקברות הישנים בקהלות שונות. למותר אחיזב לפרט את גדול ערכן של מצבות כאלה, כי הדבר ידוע. אייזנשטיין ז"ל - זש"ש הא מ"א

*) לרגלי עבודתי בקורות החסידות יגעתי ומצאתי ספרים אחדים כתב-יד כאלה רבי הערך, וביתוד הב"י הגדול, "זמרת עם הארץ" לר' דוד באקאו, אשר גליתו שתי העתקות ממנו, קצרת וארוכה, האחרונה הכול בחמשים ושתיים תעודות חנוניות לתקופה משנת תקל"ב עד תקנ"ט ונכבדות הן מאד לקדונונו בימים ההם. ולולא עלתה בידי להעתיק את הב"י היקר הזה, אז ברור אצלי שבעוד עשרות שנים היה נכחד מקרב הארץ.

ב כקורים גרפסים: ספרים עתיקים, ספרי הזכרונות, שו"ת, סליחות ופיוטים וכו'.

רבות הן הידיעות ההיסטוריות המפורות בכל רחבי ספרותנו העתיקה. מלבד ספרי הזכרונות הידועים לכל, כמו "יון מצולה" לר"ג הנובר, "מנילת עיפה" להש"ך, "צוק העתים" לר"ט משעברשין, הנוגעים לגורת ת"ח ות"ט שנרפסו פעמים אחדות, — ישנם עוד ספרי זכרונות שנרפסו פעם אחת ויקרי-המציאות הם כאלו היו בכתב-יד וכמו "פתח תשובה", "מיט היון" על גורת ת"ח, "מעשה גדולה מן אומאן ואוקריינא" על גורת תקב"ח, "זמיר עריצים וחרבות צורים" משנת תקל"ב המכיל קבוץ חרמות וברווים נגד החסידים, ועוד רבים אשר גם בשמם לא נודעו לנו. הרהישה והחקירה בהם נחוצה היא מאד ואם אי אפשר להדפיסם נכון שיועתקו בכתב-יד. — כן נחוץ מאד למטרתנו להעתיק מהם ליחות העתיקות ויקרות-המציאות, שאינן נרפכות כעת מטעמים שונים, את כל הסליחות והקינות המוסכות על הנורות שעברו על ראשינו בפולין ואוקריינא, ולעשות מזה קובץ שלם אשר ערכו בהיסטוריא לא ימעט מערך המובחרים שבספרי הזכרונות ומספר הסליחות האלה רב הוא, והחפץ ימצא רשימתן בפרט ע"פ סדר השנים ב"אוצר - הספרים" של בן יעקב, אות ס', מן 347 № עד 417 № (*).

עוד נחוץ לקבץ נרחי ההיסטוריא מספרי השאלות-ותשובות, אשר לעתים לא רחוקות תמצאו בהם ידיעות נכונות או תקנות נוגעות לחיי ב"י בפולין ורוסיא בימי קדם (ביחוד בתקנות עגונות, פסקים בעניני מו"מ וכו'), נכבדים הם מאד בערכם פרטי השנים הנמצאים בספרים כאלה, ופרט אחר יועיל לפעמים לרתולדה יותר מעשרה פאקטים. — פרטי השנים של איזה מקרה או חיי אנשי השם נוכל למצוא ביחוד בהקדמות לספרים עתיקים, בהסכמות הרבנים והגאונים וכדומה. בהוספות לספרים יקרי-המציאות האלה נמצא לפעמים ג"כ העתק תקנות ישנות מפנקסים אשר גדול ערכן מאד ונחוץ להעתיקן ולקבצן בשקידה.

עלינו לאסוף ולצבור את כל גרגרי החול האלה המפורים בספרותנו העתיקה, לחברם אחר לאחד, לעשות מהם חמר ולבנים ולהשקיעם בכנין הגדול שאליה אנחנו נושאים את נפשנו — בכנין ההיסטוריא.

(* במקומות רבים ישנן גם סליחות וקניות על איזה גזרות שעברו על הקהלה, שלא נרפסו מעולם והגן מונחות בכ"י למשמרת בגלילי קלף בכתיב כנסיות ובמ"ד, או רשומות בפנקסים ולמותר לדבר פה כנגדל ערכן, סליחה או קינה אחת כזה היא פאקט היסטוריי שלם בכל פרטיו.

ג) מקורים שבעל-פה.

רבים מזקני דורנו מסובלים הם בזכרונות מוזמן העבר. וזכרים הם הרבה או מעט מאשר ראו עיניהם ושמעו אוניהם בימי בחרותם: מהגזרות והנפלאות שהיו בימיהם או בימי אבותיהם, ממפעלי אנשי השם — הרבנים, פרנסי הקהלות והצדיקים, מהמחלוקות שנפלו ביניהם, ממלחמות הכתות, מהמנהגים הישנים שאין זכר למו כיום הזה וכו'. שאלו את זקנינו אלה, נושאי ההיסטוריא בזכרונם, ויגידו לכם נכבדות מחיי אבותינו החיצונים והפנימיים כמלכות הקסרים אלכסנדר הראשון וניקולאי, אשר רק מעט מהם נתפרסם בספרותנו. מפייהם תוכלו לתודע גם ממקורי איזה מנהגים ישנים בקהלות שונות; הם יספרו לכם את כל דברי הצומות וועקתם, או החגיגות והמועדים שנקבעו לדורות לזכר איוו גזרה או תשועה בימיהם, שלא נרשמו בפנקסים ורק נמסרו בע"פ מאבות לבנים. בין הזקנים הנכבדים האלה תמצאו גם אחרים, אשר יוכלו לספר לכם קורות תקופה שלמה או ענין רב-הערך בפרטיות בסדר נכון כקורא מעל הספר (*). עלינו למהר באספת זכרונות בע"פ כאלה, כי אם נחכה עד תום כל הרור הישן ההוא — ואבדנו עמם יחד חמר יקר לתולדותינו, חמר שלא נביא תמורתו לעולם — וא"כ במוזר ולא כשוגג נאבד חלק גדול מתולדותינו בתקופת המאה שכסופה אנחנו עומרים. —

VI

היוצא לנו מכל האמור למעלה הוא: א) שהכנות רבות וארוכות נחוצות לנו, בכדי שנוכל לגשת אל בנין תולדותינו; ב) שעיקר ההכנות האלה הוא בקבוץ החמר ההיסטורי המפורר בכל כנפות ארצנו, בכל מרחב תחום מושב היהודים ברוסיא ופולין. לקבץ את כל החמר הזה אין בכח איש אחד או גם מתי מספר; אך נחויץ לזה השתתפות הכחות בכל מקומות מושבותינו, בכדי שכל הנכונים בעמנו המוקרים את העבר יקחו חלק בעבודה הגדולה הזאת ויקבצו נפוצות ההיסטוריא באשר הם. למטרה זאת יעצתי בספרי הרוסי הנ"ל ליסד אגודה מיוחדת בשם: „אגודת חוקרי קורות ב"י ברוסיא“, אשר ברשיון הממשלה ובעזר נדיבי עמנו תשתדל ע"י חבריה ועושי דבריה בכל ערי מושב היהודים לאסוף את כל הכתבים, הספרים והזכרונות הנוגעים לדברי ימינו ולקבצם אל מרכז אחד, אשר שם יהיה מושב ועד האגודה של חמשה חכמים מובהקים. המה יבררו ויפדרו את כל החמר הנקבץ,

(* בקיץ העבר קבלתי מוקן אחד, מולמד עני באחת מערי פולין, חמר נכבד מאד לקורות החסידות בפולין במשך המחצית הראשונה מהמאה הי"ט שלנו (משנת תק"ס עד תר"ך). הזקן הזה נדרש לשאלתי ויתאמץ להוכיח נשכחות מאשר ראה או שמע מחיי החסידים ולרשום כל זאת על הגליון. קובץ רשומות אלה הגיע לידי ממנו ותקותי לבררם ולצרפם ולספחם לתולדות החסידות" שלי, בחלק השני. לבקשת הזקן הנכבד הנ"ל הגני מעלים את שמו.

ידפיסו את החלק העקרי ממנו במאספים מיוחדים ויורו את כל יתר חכמינו וסופרינו לקחת חלק בבנין התולדה על יסוד המקורים הנאספים, כפי שכארתי במקום הנזכר בפרט.

הצעתו זאת, אשר מצאה חן בעיני רבים, דורשת זמן בלתי מוגבל ותנאים ידועים כדי שתוכל לצאת לפעולה. התיסודת חברה בארצנו דבר לא נקל הוא, כנודע. אנכי על משמרתי אעמודה ואעשה כל מה שבכחי לתועלת הרעיון הגדול הזה, ותקותי תאמצי כי בזמן מוקדם או מאוחר נשיג המטרה ואז נגש אל מלאכת הבנין עם כל האמצעים הדרושים לזה ונעמוד על בסיס קים ונאמן. אך כבר הורונו חז"ל: „מצוה הבאה לדרך אל תחמיצנה“, וגם „אל תאמר לכשאפנה אשנה“. אם אין לנו עדיין כל התנאים הדרושים להוצאת רעיוננו, אם לא נוכל לעת-עתה לגמור את הדבר, ככ"ז אין אנחנו בני חורין להבטל ממנו ולחכות עד אשר נוכל „לקימו מעושר“, בעזר אמצעים היותר טובים ומסוגלים. הן לא יבצר ממנו גם כעת לעסוק כל איש במקומו באספת חמר ההיסטוריי, בהעקת כתבים וכדומה; ולמה זה נחמיץ את המצוה הגדולה הזאת ונדיח אותה לעת אחרת? מדוע לא נעשה לע"ע את החלק היסודי מהעבודה הנזכרה, אשר נוכל לעשותו גם מבלי עזר חיצוני? ואדרבא. נתחיל נא את עבודתנו ונראה לעין כל, שעשה נעשה וגם יוכל נוכל, ובוה נורו את העצלים ונעורר את הלכבות, ואז יקל לנו לכוון את אגודתנו, אגודת חוקרי ההיסטוריא, על יסוד קים וחוק. נזכור נא את הפתגם היקר: „כל המקיים את התורה מעוני סופו לקימה מעושר“ — וסוף הכבוד לבוא.

ע"פ הדברים והאמת האלה ערכתי בירח כסלו העבר את קול הקורא בשפת רוסיא הנדפס ראשונה במה"ע „וואַסחאד“ (נאוועמבר 1891) ואח"כ גם בגליון מיוחד. שמה פניתי בבקשתי אל כל אוהבי עמנו ומכברי ההיסטוריא לנשת אל מלאכת קבוץ המקורים בלי איחור, והודעתים שעד קבלת הרשיון ליסוד את האגודה הנ"ל נכון אני לעשות ברשותי דירת ארעי להחמר המקובץ, ובהוסד האגודה והועד שלה אמסור את כל המקובץ תחת ידי לרשות הועד. עוד הודעתי כי משנת 1892 הזאת אעשה מדור מיוחד בחוברות „וואסחאד“ ושמה אודיע מעת לעת מכל הכתבים והספרים הנשלחים אלי ואפרש בפרט תוכנם ויחוסם לדברי ימינו ברוסיא ופולין ע"פ דרך הבקרת, גם אפרסם שמות שולחיהם ומאספיהם אם רק לא יחפצו בהעלם שמם). ואחרי אשר יקובץ חמר במדה מספקת אבחר ממנו את העיקר, אסדרה ואשים עליו הערות ומלואים ואדפיסוהו כלשונו וככתבו במאסף מיוחד, שיצא לאור לפרקים ידועים.

לקול קריאתי זאת מהרו רבים טקהל הקוראים להודיעני כי ישר הדבר לפניכם, כי מחזיקים הם בכל נפשם בהרעיון היקר המבואר בספרי ועתידיים הם

לעזור להוציאו אל הפועל ולעסוק בקבוץ מקורים עתיקים. איזו מהכותבים האלה מלאו הכמתתם ושלחו לי מפרי עבודתם: זה בא בסליחתו, וזה בקינתו, זה בהעתקתו מפנקס ישן, וזה בהורעתו ע"ד ספרים עתיקים שנמצאו בם איזו דברים נוגעים לד"ה וכו' (כל החמר הזה יבוקר בפרטיות במאמר מיוחד בזמן קרוב). והנה רוב המאספים המתנרבים כותבים עברית ומעתיקים מקורים עבריים, ולכן לא יסכון ולא יספיק להם קול הקורא הרוסי הנ"ל עם הפראגראמם הקצר הנלווה לו, אך דרוש לחפצם פראגראמם מיוחד בשפת עבר ובביאור פרטי דברים להיות להם למורה דרך בעבודתם. מלבד זאת בקשוני רבים מהקוראים שאינם מכינים שפת רוסיא על בוריה לפרש למו את דברי ספרי הנ"ל עברית. למטרה זאת חברתי את מאמרי זה, ועתה בפרק האחרון אציע לפני המאספים הנכונים פרטי הפראגראמם, להורות להם את הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשו באספת המקורים לדברי ימינו בפולין ורוסיא. וזה דבר הפראגראמם:

1) כי תמצאו פנקס ישן באחת מערי מושבותיכם, עליכם לעיין בו היטב ולהכיר את תוכנו, והיה אם ברשותכם הוא ובידכם להשאלו לי לזמן מוגבל, עשו כזאת ושלחו אלי את הפנקס ע"י הפאסט ע"פ האדרעססע הרשומה מטה ותקצבו במכתב בדיוק למתי תחפצו לקבל אותו בחזרה, ואנכי אשתדל בזמן הקבוע להעתיק ממנו את כל הדרוש למטרת דה"י, ואח"כ אשיבהו לכם בתודה; ואודות הענינים ההיסטוריים אשר אמצא בו אודיע בקהל רב כנ"ל בגילוי שם השולח את הפנקס (אם זאת לא תתנגד לחפצו).

2) אם בעל הפנקס לא יוכל או לא יאבה למסרו ברשותי לאיזה עת או אבקשו: לקרוא בעיין את כל הכתוב בו ולחבר כעין תוכן הענינים להפנקס ולציין בצד כל ענין הפרט שנרשם עליו. ואחרי שיברר בדיוק את השנים שבהן נכתב הפנקס וזמן המוקדם אל המאוחר יעתיק נא ממנו את הדאקומנטים אשר לפי שקול דעתו יותר נכבדים הם לקרותינו כמו: תקנות הקהלה, החברה או הועד שלהם שייך הפנקס, וכן הכרוזים, הגזרות והחרמות, זכרונות הנסים והצרות שנרשמו בו, רשומות המקרים היוצאים מחלל וכדומה, כפי שמבואר בפרק הקודם. וההעתיקה צריכה להעשות בדיוק אות באות וכלי כל שנוי ותיקון, עם רשימת הפרט ושמות החתומים אם ישנם בגוף הכתב. וכל אלה ביחד, היינו: תוכן הענינים של הפנקס עם ההעתיקות של הדאקומנטים היותר נכבדים, יושלח נא אלי ע"י פאסט בחבילה או בתכריך כטוח. ואתנהג עם זה כאשר בארתי בסעיף הקודם (*). אם

(*) אם איזו ממעתיקי הפנקסים לא יוכלו להיות מהמתנרבים ועובדים חנם ויחפצו לבוא על שכרם, או אבקשם לשלוח לי את תוכן הענינים של הפנקס ולהודיעני מחפצם;

שולחי העתקות כאלה אינם נודעים לי פא"פ או בשמותיהם (ע"פ פעולתם הספרותית), או אבקשם שישלחו לי העתקותיהם בחתימת-יד הרב המוי"צ דמתא או הרב מטעם הממשלה; ושמות השולחים וגם החותמים יתפרסמו ברשותם בדפוס.

3) ביחוד השתדלו לחפוש אחרי פנקסים עתיקים הנוגעים למאה הי"ז והי"ח והקודמות; אך אל תמאסו גם בהחדשים ממאה הנוכחית כי גם הם לפעמים אצורות רשומות יקרות-הערך. בזריות יתרה חפשו נא בקהלות הישנות, כמו רוב הערים בפלך ווילנא, לובלין, גראדנא, וואלין, פאדאליע, פולין גדול וכו'. וזאת עליכם לזכור שבהפליכים מעבר השמאלי של נהר הדניעפר, כמו פלכי צערניגוב, פאלטאווא ורוב פלך קיוב גרו היהודים עד גזרת ה"ח ות"ט, ואח"כ גורשו משם ע"י הקאזאקים ורק בימי הקיסרית יעקאטערינא זה כמאה שנה נתישבו שמה מחדש. ע"כ מעטים הם מאד הפנקסים הישנים הנמצאים בערי הפליכים האלה, כאשר רובם אבדו בעת המהפכה; אך אולי ימצא ע"פ מקרה איזה פנקס ישן מהזמן הקודם לגזרת ה"ח, דעו שערכו גדול מאד, ואחרי כ"י כאלה נחוץ לחפש ולחקור ככל האפשר.

4) אם יודע לכם ממקור נאמן שבקהלתכם נאבדו ע"פ איזה סבה או נשרפו הפנקסים הישנים, הודיעוני נא מזה, כי גם זאת נחוצה לדעת. אך טרם שתודיעו כאלה בררו את הדבר ובחנורו. גם אם יש בעירכם פנקס ולא תוכלו להשיגו, הודיעוני אצל מי מונח הפנקס הזה.

5) חפשו נא וחקרו בזריות יתרה אחרי הכתבים, האגרות והמגילות השייכים לאנשים פרטים, בין שהם מונחים בארגזים, בין שהם מתגללים בקרן זווית, במרתפים ובפנות הגג, מכל מקומות פזויהם תדרשו, תקראו בשום לב ותפרידו את הדרוש למטרת ההיסטוריא ממה שאין לה בו חפץ. את הכתבים הנוגעים לדברי הימים תשלחו אלי בגוף הכתב או בהעתקה אות באות. ואם תחפשו בשקידה, מובטחני שתגלו תעלומות ונצורות מני קדם, ולפעמים תפיצו אור חדש על דברי ימינו.

6) שאלו נא את זקני עירכם ויגידו לכם ממה שנשאר בזכרונם מהמאורעות גדולי הערך שראו בעיניהם או קבלו בע"פ מאבותיהם, והיה בספר לכם זקן כזה את זכרונותיו הכתובים מפיו בדיוק בגליון, את הכתיב תשלחו אלי ותודיעוני שם המספר ועד כמה יש לסמוך על דבריו, ואני אעשה את המוטל עלי. גם תדרשו ותחקרו מוקני הקהלה ע"ד סבות הצומות או החגיגות והמנהגים המיוחדים של קהלה זו ובמה יסודתם, גם ע"ד דברי הריבות בין המתנגדים והחסידים בימי ואז אקצוב להם שכר ההעתקה אם רק אמצא מוצא לכסף לדבר הזה, כאשר אקח ע"י השתדלותי אצל אחת מהחברות העומדות בראש אח"י ברוסיא.

קדם וכו'. — בבקשתי זאת הנני פונה גם אל הזקנים בעצמם אם יאבו לקחת עליהם
המורה לרשום ולשלוח אלי את זכרונותיהם, וברכת ההיסטוריא תבוא עליהם.

(7) העתיקו מצבות עתיקות מבתי-קברות ישנים, והעיקר לרשום פרט השנה
בדיוק; ואם מחוק הפרט תרשמו זאת בהעתקתכם.

(8) וזאת לרוב המאספים: אם יש ברשותכם ספרים עתיקים מאיזה מין
שיהיו — שאלות ותשובות, ספרי קבלה, מוסר, דרוש, ילקוטים, ספרי חכמה ומחקר,
סליחות וקינות, ספרי תפלה וכו' — ואם תמצאו בהם כפנים הספר, בהקדמה, בהסכמה
או בהוספה דברים הנוגעים לקורותינו בפולין ורוסיא, אף שורה אחת או פרט אחד,
מהרו נא להעתיקם משם (על ההעתקה נחויץ לציין שם הספר ומחברו, זמן
הדפסתו, והדף שמשם נעתק הענין) ולשלחם אלי. — ביחוד אבקש להעתיק תקנות
ישנות מספרי שו"ת וסליחות וקינות מדפוסים הראשונים בפולין
ובארצות אחרות.

(9) הודיעוני נא מההנדות השונות שנתפשו בהמון ונוגעים לדה"י,
גם אם עינים מאוחר הוא, כמו קורות הלקיחה הראשונה של ב"י לצבא וכדומה,
גם תרשמו בדיוק את השירים והספורים השגורים בפי ההמון במקומות שונים,
אם רק תוכנם יש לו איזה ערך היסטורי.

(10) בכלל כל הידיעות מאיזה מין שיהיו, הנוגעות לקורותינו בארצנו
בימים עברו, תביאנה תועלת רבה לדברי-ימינו, וכל ידיעה וידיעה, אף אם מצער
ערכה, תתקבל בתודה.

(11) כל החפץ לעסוק באספת חמר להיסטוריא ולהתנהג ע"פ הכללים המבוארים
יודיעני נא, ובאופן זה אשלח לו חנם את מאמרי זה בחברת מיוחדת. — כן יוכל
גם כל אחד מהמאספים לקבל את קול הקורא שלי בשפת רוסיא.

(12) המכתבים אלי יוכלו להיות ערוכים בכל לשון שתהיה, הן בשפת עבר,
או בשפת רוסיא, או בשפה המדוברת (זשארנאן).

(13) כל הכתבים, הספרים, המגלות והאגרות אבקש לשלוח על האדרעססע
שלי, לאדעססא, כזאת:

Odessa, 12 Bozarnaja, J. M. Dubnow.

Одесса, Базарная ул. д. № 12, С. М. Дубнову.

בקריאתי זאת הנני פונה אל כל הקוראים הנבונים, מאיזה מפלגה שיהיו —
אל היראים והחרדים ואל החוקרים והמשכילים, אל הזקנים ואל הצעירים, אל
הרבנים מורי ההוראה ואל הרבנים מטעם הממשלה ומורי בתי הספר וכו'. ביחוד אל
הרבנים ופרנסי העדה, ראשי הקהלה וחברותיה, אישים דברתי. רוב הפנקסים
העתיקים ויתר כתבי-היד מונחים ברשותם, ואם רק יבינו לתכלית הרעיון הגדול המבואר

במאמרי זה, או בידם לעזור הרבה מאד לידיעת קורותינו בפולין ורוסיא. ובאמת כם הקולר תלוי. האומנם יבחרו להשכיח את העבר מישראל; להניח את הפנקסים והכתבים העתיקים שירקבו בקרן זוית או יהיו למאכלת להעכברים, מלחוציאם ממחבואם, להראותם לעין כל ולהזכיר על ידם את הנשכחות? האומנם לא יחוסו על שארית הפליטה מהפנקסים שאבדו ע"י שריפות ופורענויות אחרות ולא יחפצו שההיסטוריא תבנה מהם? אקוה שרבינו ופרנסינו ישימו זאת אל לבם ויבינו את החוב הקדוש המוטל עליהם ויעשו כל מה שביכלתם לתועלת התולדה, וברכת ישרים תבוא עליהם.

גם אליכם הצעירים ופרחי המשכילים הנני פונה בבקשתי ובעצתי. למה לכם לבלות עתכם בכתיבת מליצות רקות, ששולחים אתם לבתי-המערכות של מכתבי-העתים כדי למלאות בהן את הסל הנידון לשריפה, בעת אשר בידכם להועיל למטרה גדולה ורבת הערך ולא יבצר מכם לעשות זאת, כי רק ברצון תלוי הדבר? הביטו אל הפראגראמם הרשום למעלה והשתדלו נא לעשות כל מה שבבבכם לתועלת ההיסטוריא, חפשו וחקרו וקבצו את כל הנוגע לקורותינו, ודעו נא כי כל שורה ושורה שתגלו ושתעתיקו תעשה דברה ותקריבנו אל המטרה הקדושה, שאליה אנחנו נושאים את נפשנו.

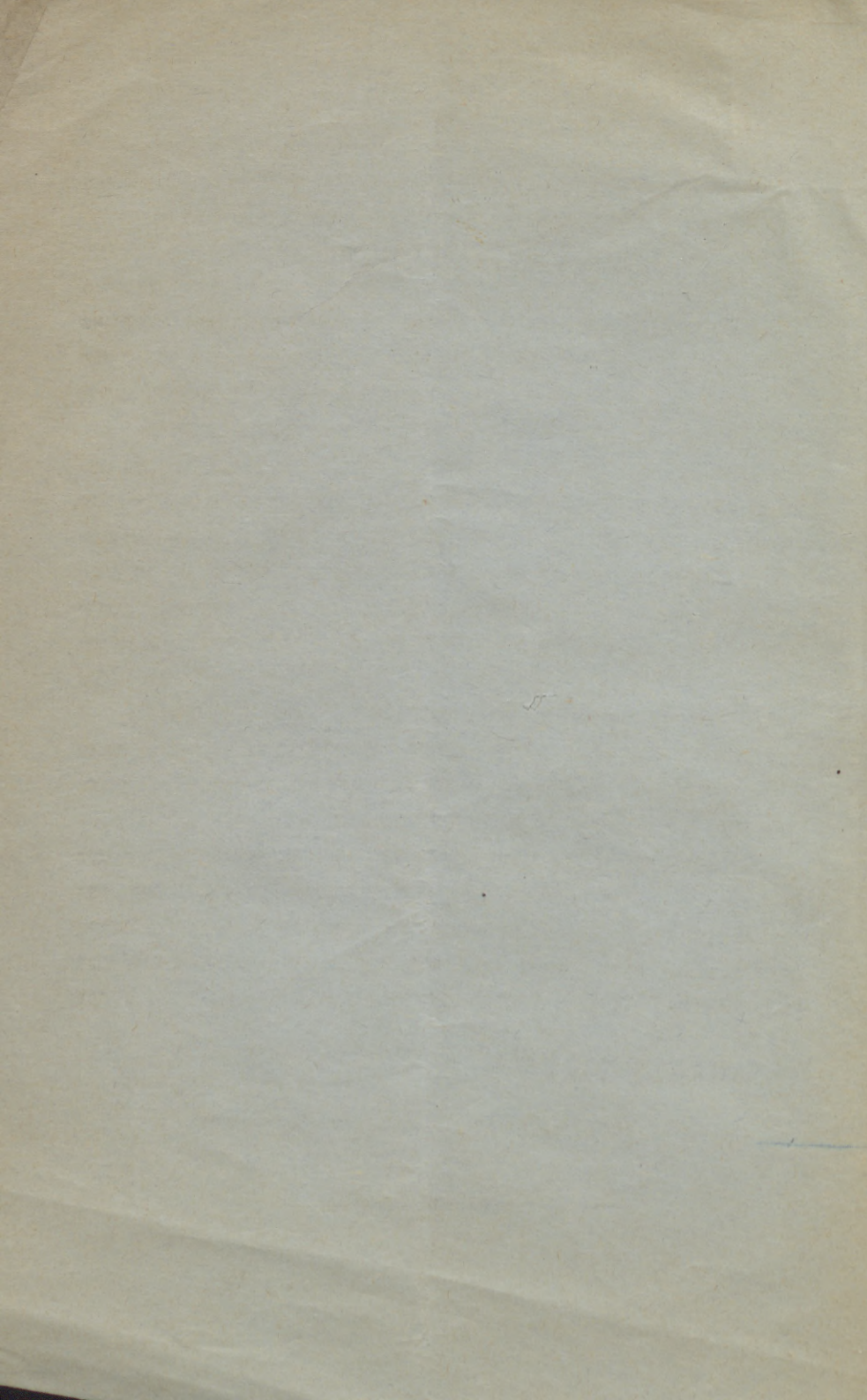
בקשתי ערוכה גם אל החכמים והעשירים בעלי אוצרות ספרים עתיקים. הקדישו נא את רגעי מנוחתכם לאספת מקורי התולדה. אם יש בידכם קבצו וסדרו בעצמכם וחדפיטו את החומר שתמצאו; ואם לא קחו נא חלק בעבודתי, שהיא עבודת הכלל. לכולכם אקרא, כואו והתיצבו במחנה בוני התולדה! לא כל יודע ספר ומושך בעט יוכל להיות סופר מובהק או כותב הקורות, אך כל אחד מכם יוכל להיות למאסף חמר, לעזור בבנין דה". בנין ההיסטוריא דבר לאומי הוא, וע"כ בעבודה זאת מחויבים להשתתף כל בני האומה אשר עמם בירם, כל מביני ספר ומוקירי ערך דברי הימים... הבו ונעבודה, נקבץ נדחינו מכל מקומות פזוריהם, נסדרם ונגלם בקהל, ואח"כ נבנה על יסודותיהם את היכל התולדה. נחפשה נא ונחקרה!

שמעון דובנאוו.

אדעססא ו' אדר תרנ"ב.

B
588.